

Nr 479.

Av herr **Bergvall** och herr **Anderson, Carl Albert**, i *anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående inrättande av ordinarie lärartjänster på försöksskolans högstadium, m. m.*

Riksdagens principbeslut år 1950 om införandet av en generell nioårig enhetsskola innebär en full omdaning av skolväsendet fram till åldersstadiet för nuvarande realexamen. Innan enhetsskolan slutgiltigt utformas, skall mellantiden användas för olika försök för att på sådant sätt skaffa erfarenheter. För huvudstadens del har riksdagsbeslutet och därmed sammanhängande tidigare utredningar tagit sig olika uttryck. Bland annat igångsattes två olika försök med nioårig enhetsskola, det ena med början höstterminen 1947 och det andra med början höstterminen 1949. Skolor anknutna till det förstnämnda försöket, som ursprungligen avsåg fem överlärardistrikt, benämnes 1947 års skolor och leder med ett frivilligt nionde skolår fram till realexamen eller en elementär yrkesutbildning. Det sistnämnda försöket är anordnat enligt skolkommissionens riktlinjer och leder i fråga om den teoretiska delen i grova drag fram till samma kunskapsmått som nuvarande realskolan eller den första ringen av det fyraåriga gymnasiet. Vid igångsättandet av dessa skolförsök förutsattes, att de skulle bli av relativt begränsad omfattning och således i och för sig icke utgöra en ersättning ur behovssynpunkt av andra skolor.

Ovannämnda riksdagsbeslut innebar emellertid, att en eljest ur behovssynpunkt nödvändig förstärkning av den statliga realskoleorganisationen i Stockholm omintetgjordes. Barnkullarna befinner sig i stark tillväxt, och för att tillgodose teoretisk utbildning i samma relativa omfattning som tidigare tarvas en väsentlig utvidgning av skolorganisationen. Dittills hade detta behov lösts genom inrättande av nya statliga realskolor enligt de principer, som förut gällt för skolväsendet i huvudstaden. Då sådana åtgärder icke längre kunde ifrågakomma, blev den enda möjliga utvägen för Stockholms stad att utöka antalet 1947 års skolor i enlighet med riksdagens år 1951 förordade riktlinjer. De nu ifrågasatta ytterligare åtgärderna är till huvudsaklig del betingade av den akuta bristen på realskoleplatser. I förevarande motion kommer att med ovanstående bakgrund upptagas till övervägande de ekonomiska aspekter, som kan anläggas på frågan.

Det torde till en början vara av intresse att klargöra skillnaderna i kostnaden för stat och kommun vid de olika skolformerna. Några statistiskt tillförlitliga siffror finns emellertid icke, men tendensen torde ändock framgå av det följande. För kalenderåret 1952 kostade en *folkskoleelev* vid Stockholms folkskolor genomsnittligt staten omkring 515 kronor och kommunen omkring 585 kronor. Därvid måste beaktas, att dessa siffror avser ett genomsnitt för hela folkskolan. Då skolgången av naturliga skäl ställer sig dyrare ju högre upp i åldersklasserna man kommer, torde såväl statens som kommunens kostnad vara avsevärt större i folkskolans eller enhetsskolans högsta klasser än de angivna beloppen. Mycket grovt torde dock kunna konstateras, att utgifterna till omkring 47 % bestrids av statsmedel och till 53 % av kommunen. För en *kommunal realskola* kan kostnaderna grovt beräknas till 775 kronor av statsmedel och 640 kronor av kommunens medel per elev och år. På staten ankommer således omkring 55 % och på kommunen 45 % av kostnaderna. Som jämförelse kan nämnas att vid en av de *statliga realskolorna* i Stockholm har kostnaderna per elev och år uppgått till 1 500 kronor, varav 1 100 kronor belöper på statsverket och 400 kronor på kommunen. Den procentuella andelen utgör således för staten 73 % och för kommunen 27 %.

Det måste förutsättas, att den samlade kostnaden per elev blir ungefär densamma på motsvarande ålderstadium, oavsett om det gäller enhetsskolans högre teoretiska stadium, kommunal realskola eller statlig realskola. Av ovanstående jämförelsesiffror mellan statens och kommunens relativa kostnader synes därför kunna konstateras, att kommunens andel är lägst för de statliga realskolorna och näst lägst för de kommunala realskolorna. Sämst ur kommunens synpunkt ställer sig enhetsskolan, om statsbidragen icke utgår efter gynnsammare regler än för folkskolan. Detta konstaterande torde ha generell giltighet för samtliga kommuner i riket.

Den utveckling, som nu pågår bland annat i huvudstaden och som innebär, att det ökade kvantitativa behovet av teoretisk utbildning på grund av det stegrade antalet barn skall täckas genom kommunala i stället för statliga skolor, medför en omfördelning av kostnaderna från staten till kommunen, om icke särskilda åtgärder i statsbidragshänseende vidtages. För kommunerna måste detta kännas, som om staten i ett för skolväsendet kritiskt läge med eljest stegrade kostnader på grund av barnantalets ökning söker överbürda statens naturliga utgifter till kommunerna. Den försöksverksamhet, som nu föreslås för södra delen av huvudstaden, är enligt myndigheternas samstämmiga uttalanden till ojämförligt största delen betingad av statens vägran att inrätta nya parallellavdelningar vid

de statliga realskolorna. Om detta är motiverat ur organisatoriska synpunkter, borde däremot skäl icke finnas att i kostnadshänseende undandraga staten ansvar på denna punkt. Mot den ovan skisserade bakgrunden synes därför i princip kunna hävdas, att avlöningskostnaderna för ifrågavarande ersättningsskolor borde liksom vid de statliga realskolorna helt bestridas av staten.

I den nu framlagda propositionen redovisas skolöverstyrelsens förslag, att 1947 års skolor på den teoretiska linjen i söderområdet borde ingå i den allmänna försöksverksamheten och statsbidrag därvid enligt bestämmelserna i kungl. brev den 30 juni 1953 utgå till lärarlönerna med 100 %. Starka skäl har av skolöverstyrelsen framförts för att hela Enskede-Brännkyrkaområdet göres till en sammanhängande försöksregion. Enligt en av skolöverstyrelsen gjord utredning skulle en sådan åtgärd även stå i överensstämmelse med statsutskottets uttalande i dess utlåtande nr 139/1953, varur må hämtas följande.

Utskottet utgår därför från att en hastigare utökning av antalet försöksdistrikt med enhetsskoleorganisation kommer till stånd i den utsträckning, som ekonomiska, tekniska och personella resurser tillåter. En utveckling i denna riktning synes jämväl vara ägnad att i sin mån råda bot på den platsbrist inom realskolan, som för närvarande gör sig gällande. I samband härmed får utskottet framhålla, att försöksdistriktet i fortsättningen synes böra i möjligaste mån utväljas så, att de bildar sammanhängande regioner. Detta finner utskottet angeläget med tanke på såväl försöken med yrkesorientering och yrkesutbildning som önskvärdheten av att skapa erforderligt underlag för gymnasielinjers anknötning till enhetsskolans slutstadium.

Då departementschefen nu avstyrker statsbidrag i ovan angivna omfattning, sker detta av huvudsakligen följande två skäl, nämligen

dels att studiemålet på den teoretiska linjen av 1947 års skolor är realexamen, vilket anses medföra att denna skoltyp på en avgörande punkt helt skulle skilja sig från enhetsskolan med dess grundläggande målsättning, vartill lägges att inte heller de praktiska linjerna i 1947 års skoltyp helt skulle ansluta sig till försöksverksamheten med nioårig enhetsskola,

dels det förhållandet att om de inbyggda linjerna inte inrättats skulle i stället kommunala realskolor varit utvägen att bredda realexamensmöjligheterna.

Utöver vad som ovan anförts i fråga om rimligheten av fullt statsbidrag till lärarlönerna måste konstateras, att de anförda skälen icke är hållbara. Det förhållandet, att 1947 års teoretiska linjer leder fram till en formell realexamen medan enhetsskolans tvåspråkiga linjer är examensfria, kan icke anses utgöra någon så avgörande skillnad som i pro-

positionen görs gällande. Skillnaden är till den allra största delen rent formell. Klasserna 9a och 9g i enhetsskolan är nämligen kunskapsmässigt avsedda att leda fram till ett studiemål, som i princip motsvarar det som gäller för realskolans sista klass. Detta har i olika sammanhang från auktoritativt håll starkt understrukits.

Det må vidare framhållas, att överstyrelsen i sin förevarande utredning icke direkt tagit ställning till vilken av de bägge skoltyperna — 1947 eller 1949 (den egentliga enhetsskolan) års försöksskolor — som skulle komma till användning. Styrelsen uttalar, att försöksverksamheten redan hösterminen 1964 borde omfatta klasserna 1, 2 och 5 inom områdets samtliga överlärardistrikt, men att det därvid måste förutsättas att relativt många realexamensskolor, varmed måste avses 1947 års skolor, skulle finnas inom området under en längre övergångstid. Staden har anslutit sig till styrelsens uppfattning på det sättet, att försöksverksamhet av 1949 års art begärts för samtliga avdelningar av klasserna 1 och 2 inom området, medan 1947 års skoltyp — med hänsyn till önskemålet om tillgång till realexamensskolor under en övergångsperiod — föreslagits för klass 5 inom området i fråga. Vad här anförts utgör ytterligare stöd för den uppfattningen, att det icke finnes någon saklig grund för att i statsbidragshänseende behandla de två försöksformerna inom området olika.

Från överstyrelsens sida framhålles vidare, att den av styrelsen föreslagna organisationen närmar sig den kommande enhetsskolans grundorganisation och att det är riktigast, att hela området i fråga göres till en sammanhängande försöksregion, vilket anses stå i överensstämmelse med riksdagens intentioner. Överstyrelsen anser samtidigt, att det under en längre övergångstid inom försöksregionen i fråga måste finnas relativt många skolor, där realexamen får avläggas.

Att göra en skillnad mellan två olika typer av försöksskolor inom en sammanhängande försöksregion är orimligt. Detsamma kan sägas gälla förfarandet att ta de skillnader, som föreligger mellan de två typerna av nioåriga skolor, varom här är fråga, till intäkt för att ge den ena sämre villkor. Det måste understrykas, att även 1947 års skolor är en form av enhetsskola, även om de ej i alla delar är uppbyggda efter de av skolkommissionen uppdragna linjerna. Det torde vara ostridigt, att dessa skolor, sedda som försöksverksamhet, kommer att vara synnerligen värdefulla för den definitiva utformningen av den nioåriga enhetsskolan, inte minst vad beträffar den praktiska utbildningens gestaltning på högstadiet. Överstyrelsen har också framhållit, att det måste vara en betydande förtjänst hos 1947 års skolor, att de inrymmer praktiska linjer.

Såsom framgår av här nedan återgivna uttalande av departementschefen i tidigare proposition vill det synas som om denne i det hänseende, varom här är fråga, i viss mån frångått den ståndpunkt han då intagit.

I proposition nr 149 till 1952 års riksdag angående omorganisation av skolöverstyrelsen m. m. anförde departementschefen sålunda bland annat följande.

Personligen anser jag, att den pågående försöksverksamheten slutligen skall utmynna i en organisatoriskt enhetlig skola för barn och ungdom i skolpliktsåldern. Under försökstiden måste dock en större mångformighet tillåtas; jag vill erinra om att särskilda utskottet vid 1950 års riksdag ansåg sig böra understryka, att vid utformningen av försöken lokala önskemål så vitt möjligt böra tillmötesgås och lokala initiativ tillvaratagas (utl. 1, s. 118). Jag vill därför icke motsätta mig, att under försökstiden båda alternativen praktiseras. Rörelsefriheten härutinnan torde i enskilda fall visa sig vara en ingalunda oviktig förutsättning för att den eniga uppslutning kring reformarbetet på skolans område, vilken bland annat tog sig uttryck i 1950 års riksdagsbeslut, skall kunna bevaras på det kommunala planet. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att från fall till fall pröva här berörda frågor.

Försöksverksamheten är en hela rikets angelägenhet, icke blott den enskilda kommunens, och det är därför lätt att förstå och även att acceptera skolkommissionens principiella uppfattning, att kommunerna icke böra åsamkas ökade utgifter för sitt skolväsen genom att realskolan inordnas under den nioåriga enhetsskolan.

— — — — —
Jag förutsätter sålunda, att vissa särskilda statsbidrag tills vidare skola utgå som kompensation för de förmåner, kommunen haft av statens huvudmannaskap för realskolan, men också att kommunen skall svara för vissa kostnader, som hittills bestritts på annat sätt. Enligt mitt förmenande bli kommunerna icke lidande på en sådan uppgörelse.

När det gäller 1947 års skolor inom det södra realskoleområdet borde det således otvivelaktigt anses föreligga sådana skäl, som gör att samma statsbidrag fastställes som till 1949 års skolor.

Det andra argumentet för det lägre statsbidraget — att kommunala realskolor skulle ha fått inrättas om det ej funnits inbyggda realskolor — äger om möjligt än mindre bärkraft än det nyss granskade. Enligt överstyrelsens förevarande utredning skulle enbart under de närmaste två åren i huvudstaden ha fått upprättas 6—8 nya läroverk för att bereda plats åt det beräknade tillskottet av ca 1 000 nybörjare. Att alla dessa realskolor skulle ha gjorts kommunala låter sig sägas endast på den grunden, att statsmakterna ensidigt beslutat att inga nya statliga realskolor får inrättas. Av proposition nr 136 till 1951 års riksdag, vilken låg till grund för statsmakternas ifrågavarande beslut, framgår, att de i folkskolorna inbyggda realskolorna skulle utgöra ersättning icke för kom-

munala realskolor utan för statliga läroverk. De viktigaste skälen för denna organisatoriska omläggning av realskoleundervisningen synes ha varit *dels* att den rådande bristen på ämneslärare gjorde det nödvändigt att giva företräde för skolformer, som ställde mindre anspråk på produktionen av lärare med akademisk utbildning, *dels* att de nya organisationsformerna närmare anslöt sig till de riktlinjer för skolväsendets utveckling, som godkänkts av 1950 års riksdag, och att de därför kunde ge erfarenheter, som var ägnade att i vissa avseenden komplettera försöken med enhetsskolan. Det sistnämnda skälet utgör ett ytterligare belegg för uppfattningen, att 1947 års skolor med sina både teoretiska och praktiska linjer ingår såsom ett led i försöksverksamheten med nioårig enhetsskola, i varje fall om de ingår i en sammanhängande försöksregion. Om statsmakternas ifrågavarande beslut icke förelegat, skulle behovet av nybörjarplatser i det södra realskoleområdet ha fått täckas genom inrättande av statliga läroverk, varvid staten hade haft att svara icke blott för utgifterna för lärarlöner utan även för den större delen av driftkostnaderna. Sett mot denna bakgrund måste det sålunda sägas, att även ur denna synpunkt synnerligen starka skäl talar för att bestämmelserna om statsbidrag i det kungl. brevet den 30 juni 1953 angående särskilda bestämmelser beträffande försöksverksamheten med nioårig enhetsskola skall gälla för 1947 års skolor i söderområdet.

Med hänvisning till vad sålunda anförts får vi hemställa,

att riksdagen måtte besluta, att bestämmelserna i 6 kap. med rubriken "Statsbidrag m. m." i kungl. brev den 30 juni 1953 angående särskilda bestämmelser beträffande försöksverksamheten med nioårig enhetsskola skall äga tillämpning icke blott på 1949 utan även på 1947 års skolor inom det södra realskoleområdet i Stockholm.

Stockholm den 24 mars 1954.

John Bergvall.

Carl Albert Anderson.
